

České lidové pověry. Poznámka ke knize O. Nahodilova a A. Robkova, *České lidové pověry* (Praha, Orbis 1959) má jen dva úkoly: chce upozornit na pokus autorů o nové a přesnější vymezení pojmu „pověra“ a poukázat na význam knihy pro současnou ateistickou výchovu (převýchovu) pracujících. Bude již úkolem etnografie, aby podala celkové a důkladné zhodnocení Nahodilovy a Robkovy knihy, neboť jde o práci, která si této pozornosti plným právem zaslouží.

Vlastní výklad pověr rozdělili autoři do kapitol pojednávajících o dávných kořenech lidových pověr, o pověrách spojených se zemědělským hospodařením, o otázkách života a smrti v pověrečných názorech, o přírodě v pověrách lidu, o pověrách zajišťujících šťastný život člověka a o pověrách společenských. Poslední kapitola si všímá lidového chápání oficiálního katolického náboženství.

O pověrách, pověřivosti atp. mluvíme zcela běžně, aniž se většinou vůbec pokoušíme o přesné stanovení obsahu těchto pojmů. Autoři věnovali této otázce první kapitolu své práce. Probírají celou řadu pokusů o vymezení pojmu „pověra“ — od Marca Tullia Cicera až po některé autory současné — a ukazují, že tu vždy šlo především o určení poměru pověry a náboženství (víry). Rozebírají jednotlivá pojetí a dokazují, že většina z nich — i když některá dospěla k určitým správným postřehům — trpěla subjektivním chápáním pověry, neboť z hlediska jednoho náboženského systému považovala za pověru (tj. nesprávnou, škodlivou víru) vše to, co bylo mimo tento systém; jindy že šlo zase o definice neúplné, kusé.

O vztahu pověry a náboženství autoři uvažují především z hlediska filosofického (gnoseologického) a docházejí k závěru, že mezi pověrami a náboženstvím je třeba z tohoto hlediska klást rovnítko; v obou případech jde o projev víry v nějakou nadpřirozenou (transcendentní) sílu. Tento názor je nesporně správný: „naivní“ víra např. v sudičky má s „moderním“ teologickým výkladem pojmu „bůh“ stejné gnoseologické kořeny (a oběma těmto představám v objektivní realitě nic neodpovídá).

Takto lze ovšem chápat pověru jen v nejširším slova smyslu (tak se někdy místo o náboženských představách mluví o náboženských pověrách), a proto se autoři pokoušejí stanovit ještě význam pověry v užším slova smyslu. Tím se znovu dostávají k otázce, jak odlišit náboženské představy od pověrečných představ v tomto užším a „tradičním“ významu. Pověry pak definují jako „tradiční se uchováující souhrn iluzorních představ o nadpřirozených silách, ovládajících přírodní a společenské jevy, a s nimi spojených obřadních úkonů, skládající se z přežitků dávných náboženských názorů, ze zvlgarizovaných představ oficiální věrouky a jednotlivých novotvarů, souhrn představ, jenž zůstává za hranicemi té které oficiální víry“ (29).

V první části výměru poukazují tedy autoři na to, co mají pověry společné s náboženskými představami (a že koneckonců jde o náboženské představy), v druhé části se snaží určit jejich „specifickou diferenci“. (V této souvislosti upozorňují na to, že o pověrách lze hovořit až v rané třídní společnosti a že je není možno zavádět do společnosti prvobytné, neboť tu ještě neexistoval rozdíl mezi představami žijícími v lidu a nějakým oficiálním státním náboženstvím.)

Je nepochybné, že toto vymezení pojmu „pověra“ je ve srovnání s předcházejícími pokusy (většně definice Pertoldovy; viz např. jeho knihu *Pověra a pověřivost*, Praha, CSAV 1956) krokem vpřed. Domníváme se však, že chtějí-li autoři být zcela jisti, že mají s čtenáři skutečně „společný jazyk“, budou muset věnovat větší pozornost rozvedení a bližšímu objasnění vlastní definice. Měli by např. lépe vysvětlit, jak lze uvažovat o „hranicích té které oficiální víry“ a vyhnout se nebezpečí onoho subjektivismu, který byl charakteristickým znakem mnohých starších definic; jak např. má čtenář objektivně posoudit — když za pověru je třeba považovat nakonec vše, co zůstává za hranicemi církví kanonizované víry — zda je pověrečným názorem představa, kterou sice uznává oficiální katolická věrouka, již však odmítá víra některé protestantské církve.

V souvislosti s poznámkou autorů o tom, že hranice víry jsou poměrně variabilní, by snad bylo vhodné upozornit čtenáře i na pokusy církví zakrývat rozpor mezi jejich učněním a vědeckými objevy tzv. „modernizací“ náboženství, které vedou k tomu, že některá dříve obhajovaná tvrzení se dostávají za hranice oficiální věrouky; případně na to, že sami věřící začínají pod tlakem vědeckých argumentů považovat za pověry mnohé z toho, co církve stále ještě označují za náboženskou pravdu. (V odstavci o etymologii slova pověra by bylo vhodné poukázat i na to, že se dnes tímto slovem v běžné mluvě označuje nejen „klamná náboženská víra“, ale mnohdy jakákoli „chybná víra“, předsudek, nesprávný předpoklad o příčinných vztazích mezi dvěma jevy.)

Nahodilova a Robkova kniha podává dobré informace každému, kdo chce získat základní přehled o českých lidových pověrách, poučit se o jejich vzniku a původu. Autoři přesvědčivě dokazují, že pověry — jako fantastický, zkrleslý odraz skutečnosti — v praktickém životě

lidem vždy objektivně škodily; tím z nich také stírají pozlátko mnohdy stále ještě uměle vzbuzovaného dojmu idyličnosti apod. Výklad pověrečných představ s neustálým zřetelem k názorům oficiálního náboženství ukazuje na jejich vzájemné pronikání, přechody a umožňuje, aby kritika pověr byla pocíťována jako kritika jakéhokoli náboženství. Tím také tato kniha o českých pověrách — i když bohužel říká jen velmi málo o tom, jak to s pověrami vypadá v dnešní době — přispívá současnému úsilí o ateistickou výchovu občanů (která je nedílnou součástí výchovy k vědeckému světovému názoru) a naznačuje možnosti, jak může k plnění tohoto důležitého úkolu kulturní revoluce přispět národopisný materiál a tudíž i sama etnografie jako věda.

Jiří Gabriel